

پيکهاتا جقاکييا کوردان ل ههريما خورasanى

هۆزا زه عفه رانلو

”

ئهو هۆزىن گرنگىين كو روٽ د پيکهينان و دامه زراندنا
حکومهتا سەفهويدا گييراي، حکومهتا قزلباشىن سەفهوى
ب شىوه يى دامه زراندنا نوودا، دەستكەفتا ئەقان هۆزان بۇو“

■ بهشى ئىكىنى^(١):

ئىك ژ ئەوان دەستەكىن كارتىكەردا بۇو، كو خەلکى تونجالى (كوردستاندا توركىيىا) بۇو، رۆلى سەرەتكى دېيىكەيناندا حکومەت سەفهۋىدا هەبۈو^(٥)، ل دووققىسىنин دون ژوان (ئەرچىڭ بىك بەيات يىن بەرى) كو ھۆزا (چەمەشگەزەك) وەكو ئىك ژ^(٣٢) ھۆزىن بەھىزىن سولالا سەفهۋىيان ل قەلەم دا^(٦).

شاھ ئىسماعىلى سەفهۋى بەرى شەرى چالدىران، كۆمەك ژ ھۆزىن قەرەمانلۇ، ماميانلۇ، سۆفيانلۇ و پالوكانلۇ ب شىيەھىن بەرىلاق مشەختى خۇراسانى كربوون و ل زنجىرە چىايىن شاھجهەن مەرپۇ، شاھجهەن و ھەزار مەسجد ل باكۇورى خۇراسانى گەلىيى دورۇنگەر ياخىدا دەرەگزى ئاڭنجى كربوون. نەھۇ قەھرەمانلۇ ل تەقايابا بازىرىن باكۇور و ماميانلۇ ژى ل بازىرىن بوجنۇرد، ئاشخانە و شۇقان جەوارن^(٧). لى سەبارەت ئىكەمین كۆچكىن ب كۆم ياخىدا ھۆزا (چەمەشگەزەك) كو (میرنیا) ب پشتىبەستن ب پەرتۇوکا (مەردۆخ) يى دىقىسىت:

"ل سالا (١٠١٢) يى زايىنى، شاھ ئىسماعىلى سەفهۋى، ئىك ژ میرىن بەھىزىن خۇو ب ناڭى بايرام بىگ ژ كوردىن قەرەمانلۇ (قەھرەمانلۇ) وەكو حووكمنىزى خۇراسان و بەلخ دەستنىشانكى"^(٨).

ل سالا (١٠١٤) ئى شاھ ئىسماعىلى سەفهۋى ل تەبرىز گەھشەتە دەستەھەلاتى^(٩). دېيىكەيناندا حکومەتا شىيعى كارەكى ساناهى نەبۇو. لەورا ژ ھەممۇ ئالىيەكىقە ئەف حکومەتە ب تايىتى ژ رۇزئافاقە ژ ئالىيە ئىمپراتورىيىا عوسمانىيىان و ژ باكۇورى رۇزئەلاتىقە ژ لايىن ئۆزبەكانفە كەقتە بەر گەق و ھېپشان^(١٠). ژ رەخەكى دېقە ڑىھ كو پەننە كوردىن دەقەرەن رۇزئافايان ئىراننى خودى رېچكا سوننە بۇون. دىرى شاھ ئىسماعىلى كو پىشەنگى سەرەكىيىن رېچكا شىيعى ل ئىراننى بۇو راوهستىيان و پشتەقانىيىا خۇو بۇ سولتانى عوسمانى دىاركىن. دەقى دەمەيدا ناكۆكى د ناقبەرا كوردىن شىيعە و سوننیدا ب رېكى كا ئايىنى سەرھلدا و ئەھو ئىكىرپىزىيە ب راکىشانا شەمىشىرى ل دىرى ھەقدۇو ھاتە گوھەرپىن^(١١).

ئەھو ھۆزىن گىنگىن كو رۇل د دېيىكەينان و دامەززاندنا حکومەتا سەفهۋىدا گىرپايان، حکومەتا قىلباشىن سەفهۋى ب شىيەھىن دامەززاندنا نۇودا، دەستكەقتا ئەقان ھۆزان بۇو، كو چ ژ ئالىيە ئايىنىقە و چ ژ لايىن سىاسىيەقە ل كەل حکومەتا ئاق قۆپىنلۇ و قەرەقۆپىنلۇ جودا بۇو. ھۆزا (چەمەشگەزەك) د ناق

وئىنەيەكى
بازارى
قۇچانان
جاران
١٣٧٣

ئىسماعلى كر. (فەرھشاد بىگ بايەندور) ئەق پرسە يۇ سولتان سەليمى قەگىرياند كو حاجى رۆستەم بىگى ب رادەستكىنە كەلە كەماخ بايى تە زەليل كر و ئەو بازىرى بىشەر رادەستى راپىيەدەرى شاھ ئىسماعىلى كر⁽¹¹⁾.

پشتى كو حاجى رۆستەم بىگ ژ ئالىبىي سولتان سەليمقە هاتى كوشتن، شىعەبىيىن ئانادولى⁽¹²⁾ و هەزمارە كا زىدە ژ ھۆزىن ئاكنجىبىي عوسمانى كو ئەويىرى تووشى جۆرە دەستدرېزبىان بىعون بەرھق ئيرانى كۆچبەر بۇون⁽¹³⁾ كو ھۆزا (چەمەشگەزەك) ژ كوردىن شىعەبىيىن دىرسىمى بۇون و ل باشورو ئەرزەنچان دېزبىان، كو چەندىن ھزار مالبات بۇون خزمەتا دەستھەلاتدارىيا سەفەوييان دىرن و پشتى كۆچبەرى دەستھەلاتدارىيا سەفەوييان دىرن خەلقىنىڭ دەپەنەن و سەقامگىريبا حوكىمانىيا سەفەويياندا گىرياندىن⁽¹⁴⁾.

ل سالا (1014) پشتى سەركەفتىنە عوسمانىيان د شەرى چالدىراندا و داگىركىندا دەفرىن كوردىشىن و ب كارھينانا كريارىن ھۆقانە بەرامبەر كوردان ئەنجام دايىن، د ئەقى شەرىدا پالپشتىبىا سەفەوييان كربوون.

د ئەنجامى ئەقان پىكدادان و كۆممەلکۈزۈياندا، پرۆسەيا مشەختىوونا كوردان يۇ ناقچەبىيىن د ناف ئيرانىدا لەزاتىيە كا زىدە ب خود دىت و هەزمارە كا بەرچاق ژ ھۆزا (چەمەشگەزەك) ل دەفرىن ئازەربايچان و دەوروبەرىن گۆلا ئورمىيىن، سولتانىيىن و هەمدان ئاكنجىبىون و ل گەل ھۆزىن دى بىين كوردان ھاتنەقەگوهاستن يان د ناقخوهى ئيرانىدا ھاتنە كۆچبەركىن، وەك كوردىن (سياھ مەنسۇور، چىغىنى، پازۇكى، موکرى، مانفكلى، مەزنترىن ئىكىرىتىن دامەززاندىن⁽¹⁵⁾ و ب ناقى كوردىن (چەمەشگەزەك) ھاتنەن ياسىين⁽¹⁶⁾.

ئەمير شەرەفخان كو ئىك ژ والىبىي كورستانى و بازىرى بەتلىسى وەك ناقھەندا دەستھەلاتدارىيا ئەھى بۇو، بەرى شەرى چالدىران ژى چوو بۇو دەق شاھ ئىسماعىلى و رېزەكاباش ل ئەھى ھاتەگىتن. ب ئەقى چەندى كو ئەمير شەرەفخان ناقچەبىيىن بەتلىسى، رۆستەم بىگ ناقچەبىيىن دىياربەك (ئامەد) و وان كو د دەستىن (چەمەشگەزەك) دابۇو رادەستى شاھ ئىسماعىلى كرنى⁽⁹⁾ و ب دىيارى و خەلاتان چوو دیوانا شاھ ئىسماعىلى و پاشان دەستھەلاتدارىيا پشكەك ژ ناقچەبىيىن عىراقىن (دەفرىن ناقھەندىبىيىن ئيرانى) رادەستى رۆستەم بىگى كر و نورۇ عەللى خەلەفە وەك جىنىشىنى ئەھى دەستنىشانكىر. لى پشتى بۇورىنا دەمەكى ئەھى سەتم و دەستدرېزى ل خەلەكتى ھۆزى كر و گەلەك مىرزا دەھىن. ھەر ژېر ئەقى ئىكىن، دزايەتىبىا گشتىبىا خەلەكتى بەرامبەرى ئەھى دەستپىكىر. ژ نەجاري ھندەك كەس ھنارتىنە دەق رۆستەم بىگى بۇ ئەھى مەبەستى كو داخوازا ھەقكارىيىن لېتكەن. د ئەقى ناقھەندا شاھ ئىسماعىلى سەفەوى كو ب بىيار بۇو شەرى ل گەل سولتان سەليمى بکەت، ب مەبەستا گىتنە تەبرىزى ھاتە ئەھى بازىرى. حاجى رۆستەم ل (يام) كو جەھەكە دەقەقىتە ناقچەيا مەرەند چوو بۇو نك سولتان سەليمى، ھەر د ھەمان رۆزىدا ب فەرمانا سولتانى ل گەل نەقى و چىل زەلام ژ مەزىن و ماقاولىن ھۆزا ئەھى سىیدارەدان⁽¹⁰⁾. د ئەھى دەمیدا ھاتەزانىن كو سەددەما مىندا رۆستەمى بىگى ئەو بۇو كول سالا (1468) سولتان موحەممەد خان ئىمپراتورى عوسمانى خوهستبوو كەلە كەماخ بىرىت و ئوزۇن حەسەن ل گەل ئەھى كەقتە د شەرىدا لى شەكتەن خوار و سولتانى ژ دەستھەلاتدارى كەماخ خواستبوو كو كەلەنى رادەستى راپىيەدەرى سولتانى بکەت، لى حاجى رۆستەم بىگى رېڭرى لېڭرت و پشتى دەمەكى كەلە رادەستى راپىيەدەرى شاھ

سەر دەقەرا خۆراسانىدا درېز دك. يىئىكى ئەوه كول گەل دەستەكىن ئۆزبەكان ئالۆزى ھەبۇو. بەلكو ھەر ژېھە ئەقى چەندى بىت كو كۆنترولا خۆراسانى بەيىزىر بىبىت هەتا داوابىيا سەروھرىپا ئازەربايجانى ھەزمارا (٤٠٠) چار هزار و پىيىجىسىد مالباتىن ئەفشارىييان ژ ھەرىما ئورمىيىن كۆچبەركىن ول دەقەرىن ئەبىوهەد و دەرهەجز [دەرەگى] ئاكنجى كرن و پشتى كو ناقچەيىن ئەززەرۇم و بلبارس كۆنترۆل كرين، نىزىكى سىيھ هزار مالبات ژ دەستەكا كوردان كۆچبەر و رەوانەي خۆراسانى كرن...^(٢٠).

پشتى كو شاه عەبباسى ئىكى ھەرات، مەرۋە، مەھنە، چەھچەھە، باوهەد، نىسا و يىن دى كو د ھىلا ئاخالە ژ دەستى ئۆزبەكان دەرھىنان. ناسنائى (امير الامراء) ب شاھ قولى سولتانى بەخشى ول ھىلا ئاخال دانا و چل هزار مالبات ژ كوردىن (چەمەشگەزەك) كو ئەو دوو سال بۇون ل وەرامىن و ئالكا كۆچبەر كرپۇن ل دەقەرا ناقىرى جەوار كرن كو بەرسىنگىيى ئۆزبەكان بىرەن. ئەف دەستەكە كو پشتى ھينگى ب ناقى زەعفەرانلۇ هاتنە ناقىرىن و كارتىكەرتىرەن دەستەكا كوردىن خۆراسانا باکورور دەنинە ھەزمارتىن^(٢١).

ئەف كوردىن نوو هاتنەن كو ژ چناران هەتا قۆچان و ژ قۆچان هەتا دوورتىرين خالىن گورگان بەرەلاق ببۇون، ھىدى ھىدى خوھ ل گەل رەوش و سەقايى نوو گۈنغاندىن و پىنگاڭ دەفكاري و بەرفەھىيىا چاندىن و ئازەلدارىيىا ئەقى ناقچەيىدا ھاقىتىن، بەيىزىرىن و مەزنتىرىن دەستەكە ژ كوردان، واتە زەعفەرانلۇ، بازىپ و گوند بەرامبەر ھېرىش و تالانكىرىن توركومانىيىن بىبابانگەر پاراستن^(٢٢).

ل سالا (100٣) شاه تەھماسىنى سەھەوى پلەيا (امير الامراء) يى تەقايىا كوردىن د ناڭ ئىرانىدا و حکومەتە دەقەرىن مينا سولتانىيىه، زەنغان، ئەبەر، زەرىن كەمەر و ھندەك ژ ناقچەيىن دكەقنى د ناقبەرا ئازەربايجان و عىراقىدا [ئەراك] را دەستى ئىك ژ سەرۆك ھۆزا (سياھ مەنسۇر) ب ناقى (خەليلخان بىگ) كى. ژ لايەكى ژمارەيا زىدەيا ئەقان كوردان و ئازەللىن ئەوان و ژ ئالىيەكى دى مىرگ و چەرىنگەھىيىن سەنۋورداركىرىيىن د دەستىن ئەواندا، بۇونە جەن پەيدابۇونا ئارىشەيىن زىدەيىن ئابۇورى، جقاكى يىن ئاكنجىيىن ئەوان دەقەران^(٢٣). پىلا مەزنا مشەختبۇونا كوردىن زەعفەرانلۇ (زاخۇرى) بۇ خۆراسانى ل سەرەتەن شاھ عەبباسى ئىكى دەستىكىرىبوو^(٢٤).

ھۆزا (چەمەشگەزەك) ل سەرەتەن شاھ ئىسماعىلى ژ ناقچەيىن دياربەر و گۆلا وانى ھاتبۇونە ئازەربايجانى، ل سالا (109٨) ژ ئازەربايجانا رۆزئاقا بۇ دەشتە وەرامىن و ل سالا (16.٢) ژلابىن شاھ عەبباسى ئىك بۇ ب ھىزكىندا دەقەرىن سەنۋورى بەرەق خۆراسانى ھاتنەقەگوھاستن^(٢٥). نقىسەرەي پەرتۇوكا (عالىم آرای نادىرى) سەبارەت مشەختبۇونا كوردان بۇ خۆراسانى دنقىسىت:

"... قەشارتى نەمینىت چونكول رۆزىن دەستبكاربۇونا شاھ عەبباسى سەفۇرى بۇ سەر دەستەلەلتى، دەقەرا خۆراسانى ژ دەستى (عەبدولمۇئەنخانى ئۆزبەك) كى ھاتبۇو ستاندىن، دەقەرىن میراتگەرانھىيىن كو چەندىن سالان د دەستىن دېبەراندا بۇون ب ھىز و شىيانا خودى قەگەراندىن. ب ھىز ئەۋى چەندى بۇو كو چونكۇ ھەردىم ل سەرەتەن باب و باپىرىن ئەۋى شاھ ئىسماعىل و شاھ تەھماسى، دەستەكا ئۆزبەكان دەستى زالبۇنى ب

“

د ئەنچامى ئەقان پىكدادان و كۆمەلکۈزىياندا، پىرسەيا مشەختبۇونا كوردان بۇ ناقچەيىن د ناڭ ئىرانىدا لەزاتىيەكە زىدە ب خوھ دىت و ھەزمارەكە بەرچاڭ ژ ھۆزا (چەمەشگەزەك) ل دەقەرىن ئازەربايجان و دەروربەرىن گۆلا ئورمىيىن، سولتانىيىن و ھەمدان ئاكنجىبۇون”

ل دووق ئاخفتنا (ئىدوارد ھالت کار) نقيسه‌رهى په‌رتوكا (مېزۋو چىيە؟ قەكولىن د بورىدا، ب تىپورىبىا كۆ دېتىزنى نەھ، سەرەكانىبىا گشت گونەھ و سۆفيستىبىا مېزۋو ۋىتىيە^(۲۳). رەوشـا ئەوي سەردەمـى ب پىقەرـىن ئەقـرـو ناهىـتـە بـەـاـرـدـكـرـنـ. حـوـكـمـانـىـنـ كـورـدانـ وـهـ كـوـ سـەـرـبـازـكـىـ بـوـونـ كـوـ بـەـرـدـەـوـامـ هـىـرـشـىـنـ ئـۆـزـبـەـكـانـ وـ تـەـقـاـيـاـ هـۆـزـىـنـ هـىـيـرـشـبـەـرـ وـ تـورـكـىـنـ تـالـانـبـەـرـ وـ تـورـكـومـانـىـنـ دـلـەـقـ پـالـدـدانـ وـ دـ ھـقـىـنـ رـىـكـىـداـ مـەـرـتـالـىـ بـەـلـايـنـ بـوـونـ ھـەـتـاـ كـوـ بـ هـىـچـ شـىـوـھـ زـيـانـىـ نـەـگـەـھـىـنـنـ بـاكـوـورـ وـ نـاقـھـنـداـ خـورـاسـانـىـ^(۲۴).

ل سال (۱۶.۶) ژی ئېك ژ مىرخواسىن مەزنىيەن
ھۆزا زەعفەرانلۇ (زاخۇرانلۇ) ئاڭنجى ل شىروان ب ناقى
عەللى بىيگ زاخۇرى) ب لهز ھارىكارى گەھاندە شاھ
عەبباسى. ب شىيۆھىيى كۈنىسىرەي (عالىم آراي عباسى)
دنقىيىت: "گۈندى زاخۇرانلۇ كۈنىسىرەي (عالىم آراي عباسى)
شىروان ھاتىنەمشەختىرىن ل بالنداهىيىا گىركى ل باكىورى
ھونامە جەھوارەن، ل سالا (۱۶.۶) عەللى بىيگ زاخۇرى د شەپەرى
داغستانىدا ھارىكارى گەھاندەنە شاھ عەبباسى" (۲۰).

ل داویبا دهستهه لاتداریبا حکومهتا سه فهوبیان و سه ردھمی حوكمرانیبا شاه سولتان حسینی کو کاروبارین دهولهتی ئاللۆز ببیون، هوزین کوردیین جهوار کریین و ل گەلییی (ئاخال) تووشی دهستدرېزیین دژواریین ئۆزبەکان، تورکومانان، ئورگەنجییان و بوخارابیان ببیون. زېھر پشته قانی نه کردن و گرنگی نه دانا پىدىقى يا دهولهتی ژ ئەقان سنورقانیین بى پاداشت و ماف.. ئەو نەجار ببیون بەرھق دەقەریین باش سوریتربیا گەلییی (ئاخال) مینا قۆچان، شیروان، و بوجنورد بچن. زېھر کو دەقەریین ناقىرى جە، ئاكىنجىبۈونا هۆزىن تۈركىن (گەراپلىكى)

ئەق كوردين نوو هاتين كو ژ چناران ههتا قۆچان و ژ قۆچان
ههتا دوورترین خالىن گورگان بېرەلەف بىوون، هيىدى هيىدى خوه
ل گەل رەوش و سەقايانى نوو گونجاندن و پىنگاڭ دەقكارى و
بەرفەھىيَا چاندن و ئازەلدارىيَا ئەقى ناقىچەيىدا ھاقىتن“

خوه بگوهوه‌ریت و بهرسقا ئەرینى بدهته خوازگىنېيىن (تەھماساب)ي. ئەنجامى ئەقى كارى بwoo ئەگەرئ شەرى دناقىبەرا سوپاپىن (نادر)ي و لەشكەرئ (شاھ تەھماساب)يدا، د (عالىم آرای نادر)ي سەبارەت شەرى د ناقىبەرا (نادر)ي و كورداندا هاتىيە. و دېرىتىت: "سووارىن كوردان] د كەلھى دەركەقتن و بەرامبەر لەشكەرئ ساحبەرەنی (نادر)ي رېز و بەرەقى شەرى بۇون، د ئەوي رۆزىدا ھزار سووارىن ل ژىر فەرمانا [نادر]ي دابۇون و ئامادەكىن، ل دەستىپىكى توپخانە كەقته د كارىدا و پاشان فەرمان ھاتەدان كوب ئەندارە تەنگچى دەست ب تىربارانكىنى بىكەن.... سەرى ناقدارىن كوردان گولەيان ھنجىبۈون و سەر و دەستىن گەنجان كەفتۈونە سەر ھەقدوو"^(۲۸).

د ئەنجامدا پشتى چەندىن شەر و پەقچۇونان، سام بىيگ ب راپىبۈونا (شاھ تەھماساب)ي، ل سەر دانا كچا خوه بۇ (نادر)ي راپى بۇو. دووق ئەقى بىيارى، ھنارتىيىن نادرى گەھشتەنە شىروان و پشتى ب رېقەبرىنا ئاھەنگى د بازىرە ناقېرىدا كو چەند رۆژان بەردوام بۇو، بۇوك بەرەق مەشھەد بىرەن^(۲۹). ئەق زەواجە بۇ ھۆكارى ب ھېزبۈونا (نادر)ي ل باکورى خۆراسانى. نادر پشتى پىكەنانا خېزانى ل سالا (۱۷۳۰) ل دووق فەرمانى، موحەممەد حسینخان برايىن ھەقزىبىنا خوه كول دەستىپىكى دېزبەرى ئەوي بۇو ناسناقى ئىلخانى و پلهيا بىيگلەربىيگىيا (خەبۇشان) و دەروروبەرىن ئەوي رادەستى ئەوي كىن^(۳۰).

ھەقدەم ل گەل ب ھېزبۈونا (نادر)ي و ھەول و بزاقىيەن شاھ تەھماسابى دووپى بۇ ساخكىندا دەستەلەتداربىيا سەفەوييان، سەرۋاكايەتىبىا كوردىن خۆراسانى گەھشتە سام بىيگى كۆرى قەراخانى. ھەتا ئەقى دەمى شىروان ناقەند و بىنگەھى سەرەكىيىن كوردان دهاتە ھەزمارتىن. ئىك ژ گۈنگۈتىن پرسىن كول دەستىپىكا پەيدابۇونا (نادر)ي، دېرۈكە دەقەرى ئېخسەتە ژىر رېكىقا خوه، ھەقەرىكىيا (شاھ تەھماساب)ي و (نادر)ي ل سەر زەواجا ل گەل كچا سام بىيگى بۇو كوب كوشتنا ھەزمارە كا زىيەدە خەلکى ب گونەھ ب داوى ھات^(۳۱). (نادر)ي پلهيا سوپاسالاربىيا سوپاپى ھەبۇو، دخواست كو ب رېكىكا ھينانا كچا ناقېرى پىنگەھى خوه د ناف سەرۆك و مەزىنلىن كوردىن باكۈرۈ خۆراسانىدە بەجەھ و مۆكۆم بىكەت. (تەھماساب)ي ژى دىزانى زەواجا (نادر)ي ل گەل كچا سام بىيگى دى ب ھېزبۈونا (نادر)ي زىيەتلىكەت و ژ لايەكى دېقە كەقتىبوو ژىر كارتىكىندا دەروروبەران ل سەر باسکىن جوانىيىا كچى، سەرەپاي ئاگەھەداربۇونا شاهى ژ خوازگىنېيىا (نادر)ي ژ ئەقى كچى، لى چەند كەسىن خوه ھنارتىبۈونە خوازگىنېيىا. سام بىيگ كو نەدزانى دى چكەت و مابۇو د ناقېبرا نالى و بزمارىدا، ل سەر رەفتارىن شاھ تەھماسابى كو نەجەفقولى بىيگ ميرى شادلۇ پىشەوازىيە كا گەرم ل لەشكەرئ شاهى كر و كەقتىبوو ژىر كارتىكىندا بۇھتانان كوب ئەقى چەندى ب كوشتنا فەتحەلەخانى قاجار ب داوى ھاتىبوو. لى سام بىيگى، نادر ژ شاھ تەھماسابى پى باشتىر بۇو، بەلنى مەزن و سەرگەردىن كوردان ب گۈنچاى دىزانىن كوب بىرەپچۈونا

■ هۆزا زەعفەرالنۇ د سەردەمى قاجارياندا:

ئېھىزى و لوازىيىپا پاشمايىين (نادر)ى و پشتگوھ ھافيتىنا كەرىمخانى زەند بۇ خۇراسانى، حوكىمان و مەزىن و كەنكەننەن كوردىن باكۈرى خۇراسانى و ژئەوان مەزىن قۆچان و شىروان (هۆزا زەعفەرالنۇ) حكىومەتا نىف سەربخوهىي ئاقا كىرىپون. ل گەل پەيدابۇونا ئاغا موحەممەدخانى قاجار و پىنگاقيىن ئەھۋى ل سالا (1790) بۇ ۋەگىنە دەرىدەۋامىيىپا رېڭىخانى خۇەدا ز بۇ جنۇرد چۈونە دناف شىريوانىدا و ل دەرۋازەيى كەلەھا ئەقى بازىرى ژ لايى (ئەمیر گۈنەخان)ى كۆپشىتى مەنبا باپىن خۇە موحەممەد حسىنخانى وەكۆ پەلەيى ئىلخانىيى كوردىن زەعفەرالنۇ ھاتبىوو دەستىشانكىن ھاتە پىشەوازىكىن. د بۇويەرا لەشكەركىشاناندا فەتحعلى شاهى [قاجار] بۇ خۇراسانى دىسان (ئەمیر گۈنەخان)ى حوكىمانى قۆچان و شىروان ب پىشەوازىيى ئەھۋى چۈو و پازىبۇونا خۇە ل سەر زەوجا كچا خۇە ل گەل ميرزا شوچاع ئەلسەتەنە كورى فەتحعلى شاهى. پىشى شەكتىندا شەھەمىزەركىيى قاجار ژ رووسىيى و سەپاندىن پەيماننامەيى گولستان ل سەر ئىرانى. كەلەك شۆرەش ل ژەنەلاقى ئىرانى پەيدابۇون. ل سالا (1810) فەتحخانى ئەفغان ژ ھەرات داھۇلا گىرتىن خۇراسانى لىيدا. موحەممەد رەحيمخانى حوكىمانى خوارەزم ژى ھەتا سەنورى سەرەخس پىشەقچوو. موحەممەد قەرايى دەستەھەلاتدارى توربەتى حەيدەرىيە و ئىبراھىمخانى ھەزارە گەھشەتە فەتحخانى ئەفغان. رېزا قولىخانى زەعفەرالنۇ كورى (ئەمیر گۈنەخانى) پىشى لاداناندا باپى و زىندانىكىندا ئەھۋى ل ئاقاھىيىن گرگىن (قەسر) ياشىروانى، سەرۆكايدەتىيا هۆزا زەعفەرالنۇ وەرگرت^(۳۱). بىتنى ل خۇراسانى سەرۆكى هۆزان ب (ئىلخانى) ناقىدكىن. ل سەردەمى فەتحعلى شاهى ژىلى ئىلخانى قاجار (كۆ ژىلى شاهى بۇو) و ئىلخانىيىن زەعفەرالنۇ (خۇراسان) قەشقايى (فارس) ئىلخانان كارتىكىنەكە سەرۋەر د حكىومەتىدا نېبۈون^(۳۲). لەشكەركىشاناندا فەتحعلى شاهى قاجار بۇ خۇراسانى ئەفغانان شەكتىخوار و پاشقەزقىن، موحەممەد رەحيمخانى خوارەزمى رېڭىخانى چەندى بىتتى^(۳۳).

بەرەق مەشھەد بىرول كەلھا مەشھەد زىندانى كر^(٣٤). و ئىدى ئەو دەم ھاتىيە شاھ ئەقى چەندى بىزىت^(٣٥). خوه ژ بەرەق قبۇونا د لەشكەرگەھا شاھىدا داپاش. رزا قولىخانى د لەشكەركىشىيا سالا (١٨٣١) يَا عەبیاس ميرزاى بۆ خۆراسانى ژى كو گەلهك ژ مەزن و كەنگەنин خۆراسانى چۈنە دەق ئەھى. لى ئەو نەچۈو و خوه خۆراسانى چۈنە دەق ئەھى. هەر ژېر ئەقى چەندى داپاش. هەر ژېر ئەقى چەندى ب فەرمانا عەبیاس ميرزاى كەلھ و سەنگەرىن رزا قولىخانى ئىك ل دووق ئىكشىكاندىن و ئەو ژى پىشتى گىتنى ژ پلە و پوستى ئىلخانى لادا. رزا قولىخانى ژى پىشتى گىتنى ژ قۆچان بەرەق مەشھەد بىرول كەلھا مەشھەد زىندانى كر^(٣٥).

” د ئەنجامدا پىشتى
چەندىن شەر و
پەقچۇونان،
سام بىيگ ب
رازىبۇونا (شاھ)
تەھماسب)ي،
ل سەر دانا كچا
خوه بۆ (نادر)ي
رەزى بۇو“

▼
رەشيد
خانى
زەعفەرائىلۇ

خوه ژ بەرەق قبۇونا د لەشكەرگەھا شاھىدا داپاش. رزا قولىخانى د لەشكەركىشىيا سالا (١٨٣١) يَا عەبیاس ميرزاى بۆ خۆراسانى ژى كو گەلهك ژ مەزن و كەنگەنин خۆراسانى چۈنە دەق ئەھى. لى ئەو نەچۈو و خوه خۆراسانى چۈنە دەق ئەھى. هەر ژېر ئەقى چەندى داپاش. هەر ژېر ئەقى چەندى ب فەرمانا عەبیاس ميرزاى كەلھ و سەنگەرىن رزا قولىخانى ئىك ل دووق ئىكشىكاندىن و ئەو ژى پىشتى گىتنى ژ پلە و پوستى ئىلخانى لادا. رزا قولىخانى ژى پىشتى گىتنى ژ قۆچان بەرەق مەشھەد بىرول كەلھا مەشھەد زىندانى كر^(٣٥).

رزا قولىخانى ژى پىشتى
گىتنى ژ قۆچان

بوو کو شیان و زیرهکاتیبیا خوه دیار بکهت. ل گەل ئاگەهداربۇونا ئەمیز ژ شۇرەشا (سالار) ل خۇراسانى ئەق چەندە ب دەلیقە زانى و ل سەبزهوار گەھشته دەف موراد حسام ئەلسەتمەنە و ژېئر ئەم خزمەتىن كوب شاھزادەي كرى، بۇ جەن باوهرييەرنى و ئەق چەندە ب درىزى پەرتۈوكا (تارىخ حقاقيق الاخبار ناصرى) و ل تەقايىما مىزۋوپىن (ناسرى) تۆماركىيە و د پالدانا شۇرەشا سالارى مىرخواسانە خزمەت كر و ژېئر ئەم خزمەت و هەقكارىبىا كوب ئەم خۇراسانى ب سەتۈپىن خوهقە گرتى، ناسنالقا شوجاع ئەلدەولە وەرگرت.

سامخان زلامەكى عەگىد و مىرخواس و سىياسەتمەدار بۇو و بەردەۋام د پرسا ھەراتى دا جەن شىوەرمەندىيى بۇو، ژ ئەوان مىران بۇو كە چەندىن جاران پىشكدارى د لەشكەركىشانىن خوهدا بۇ ھەراتى كربۇو و ھەردەمن ئارىشە بۇ والىيىن ھەراتى پىشەتبا، ب تىنى سامخان وەكى كەسىن جەن باوهرى و كارفەرمانىيى بۇو.

د روودانىيىن پاشتى مىرنا يار موحەممەد زەھىرئەلدەولە و ھاتنا كورى ئەمۇي صەيد موحەممەد خان كو چەندىن جاران سامخان بەرەق ھەراتىقە چوو و ب ھارىكارىبىا سۇوارىن كوردىن زەعفەرالنۇ شىا دادخوازىن حکومەتىا صەيد موحەممەد خانى پاشقە بېھت و د پىستىدا ناقى سامخانى د مۇرا ھەراتىدا پىكقە ھاتبۇو گېيدان. چونكى ئەمۇي ل سەرەدەمى دەستەلاتدارىبىا ناسىرەدەن شاھى ژ ھەممو حۆكمەنەن خۇراسانى پىنگاڭ و جانگورىكىنەن زىددەتر بۇ گرتنا ھەراتى و گېيدان ئەمۇي ب ئىرانيقە ھاقىتىن^(٤٢). ل سالا (١٨٠٥) سامخانى ئىلخانى و عەببىاس قولىخانى ميرپەنج و ميرزا عەبدولباقى مونەجەم باشى ھاتنە مەشەد و ب فەرمانا شاھى ل سى جەھىن بازىرى بىنگەھىن لەشكەرى ئاقاکىن و بەرەق گرتنا سەرەخسەقە چۈون^(٤٣).

ل سالا (١٨٣٢) ئەلىكساندر بىرنس د چۈونا خوهدا بۇ خۇراسانى دىقىسىت: "د تەبباخا سالا ١٨٣٢ شەر د ناقىبەرا عەببىاس مىرزابىن جىنىشىن و رېزا قولىخانى زەعفەرالنۇ ئىلخانى قۆچان پۇودا... بەرخوھدانا رېزا قولىخانى ب كىيمىقە بەرامبەر سىزىدە ھازار لەشكەرىن ھېرېشىپەر و تۆپخانەيا ھىزىدار كو عەببىاس مىرزابىن زېرى چاقدىرىبىا ئەفسەرلەن ئىنگلىزى [لرووسى، نەمسايى و پولەندى] بەرھەقى كربۇو"^(٣٦). ل ژېرىبىا دىوارى كەلها قۆچان... ھەشت ھازار بەرەقانكەرىن كورد ب فەرمانا رېزا قولىخانى كەفتىنە د ئامادەباشىيىدا^(٣٧). كو نېشانان دەستەھەلاتا خانىن خۇراسانى بىن ب ھىز بۇو، كو پىدقى ب ھەبۇونا جىنىشىنى شاھى ل خۇراسانى بۇو. خوه راپەستكىندا خانى زەعفەرالنۇ و كەفتىنە قۆچان ب دەستىن عەببىسى مىرزابىن مەزىن بۇو كول سەر گۆتنى (برنس) ئى تەقایا خەللىكى ب تايىبەتى كارفەرمانىن حکومەتى خوهشحال بۇون. ژ گرنگىبىا ئەقى سەركەفتىن ب تىنى ئەق پۇودانە بەسە كو سى شەق و رۆزان مەشەد ب رۇناھىيىن خەملاند بۇو^(٣٨). رېزا قولىخان پاشتى گرتنى ژ قۆچان بەرەق مەشەد بىر ل كەلها مەشەد زىندانى كىرن ل سالا (١٨٣٣)^(٣٩) ھەزى گۆتنىيە كو ھەردوو كورپىن مەزىن ئەمۇي [رېزا قولىخانى] كويى ئىكىن ب ناقى سامخان و يىنى دى ب ناقى ئەبۇلەپەيزخان بۇو ل گەل ئەمۇي بۇون. پاشتى چەندەكى رېزا قولىخانى بەرەق ئەرەدبىيل ھنارت و كورپىن ئەمۇي وەكى دەستەسەر ل تەھرانى مان. حکومەتا قۆچان راپەستى موحەممەد قەچەر كىرن^(٤٠). سامخانى پانزىدە سال وەكى دەستەسەر ل تەھرانى بۇوراندىن كو پىتىريا دەملىن خوه ل تەھران ل گەل عارفان و دەرۋىشان دبۇوراندىن^(٤١). رۆزەكى پاشتى مىرنا موحەممەد شاھى و تىيەقچۇون و ئالۆزبۇونا رەشا پايتەختى، ھەردوو برا ژ تەھران بەرەق خەبۇشان ناقەندا حۆكمەنەن باب و باپىرىن خوه چۈون. سامخان كو ب ئەگەرى گرتنا بابى خوه چەندىن سالان د ھەوشە كا دلگاران دابۇو و دوورى خۇراسانى دىزىبىا چاقەرى دەلېقەكى

ل سالا (1868) دووباره شوجاع ئەلدەولە ئەمیر حوسىنخان و حەيدەر قولىخانى سەھام ئەلدەولەيى ئىلىخانىيى زەعفەرانلىق بىبابنا (ئەتەك ئاخال) سەر ب ھۆزا (تكە مەرە) يى ئاخال نشىن گرتىن تالانكىن و ئەف ھۆزە شەكاندىن و ۋىنابىرىن^(٥٣). ل سالا (1871) ئەبۇلەھەسەنخانى كورى ئەمیرخانى شوجاع ئەلدەولە ل سىنورى قۆچان هوشدارىيە كا باش دا (تەراكەمىيەمۇت) و يىن دى^(٥٤) و دەمان سالىدا (1871) كۆلب و گرانى د حکومەتتا ئەمیر حوسىنخانى دا پەيدابۇو. ل دووق گۆتنى ئەمیر حوسىنخانى، خەلک (رعىت) تەسەل بۇون، چونكۇ باجىن كەلۋېلىن قۆچان ب ھەمان شىۋە بۇو كو دەولەتى ھەر بارەك جار تومان بها دەستنىشان كربۇو، تىشىتەكى زىدەتىر ژ خەلکى داخواز نەكربۇو، ب ئەقىن چەندى كۆتۈپ (كىرۇر) تومان قازانچ ھەبۇو، ئەو ژى هىلا، خەلک سوپاسدارى ئەقىن كارى بۇون^(٥٥).

ل سالا (1871) ئەمیر حوسىنخانى شەر ل گەل تۈركىمانىن تالانكەر كو بۇ تالانكىن و وېرانكىن ئەوان سىنوران ھاتبۇون كر و عەوهەز مورادخان ل گەل ھەزەدە ھەقالىن ئەوي گرتىن و ب شۇولا ئەوان ئاخفت. ل سالا (1874) شەپى ئەمیر حوسىنخانى شوجاع ئەلدەولە و حۆكمەنلىق قۆچان و ئەلھىارخانى دەستەلاتدارى دەرەجىز [دەرەجىز] ب فەرمانا حوسىنخانى نىزام ئەلدەولە (شاھسەوەن) ئى والىيى خۆراسانى بەرسىنگىيىا (تەراكەمىيەن) بەر بۇون ب سەر مەر، سالۇر، ساروق و ئاخال) كول بەر بۇون ب بگەن^(٥٦). ل سالا (1887) ب فەرمانا شاهى مۇحەممەد تەقى ميرزا رۇكىن ئەلدەولە ژ خۆراسانى، ئەمیر حوسىنخانى شوجاع ئەلدەولە ل گەل قەھەرەمانخان نۇونەرەز حکومەتى ل گەل دوو فەوحىيىن سەربازىن پەيا و چار ھزار سووار چاك يىن خۆراسانى و ھەشت تۆپ ب مەبەستا گرتىن (تەراكەمىيەمۇت) گەھىتنە گورگان و سەرکەقتن^(٥٧). دەمان سالىدا سەردار ئىيوبخان ئەمیر ئەفغانستانى مىھقانى ناسىرەدەن شاهى گەھىتە قۆچانى.

ل سالا (1800) سامخانى زەعفەرانلىق ھاتە راپىاردەن كو سەرپىن [كوشتىيىان] و دىلىپىن (خىوه، ئورگەنجى و تەراكەمە) بگەھىنېتە تەھرەن. دەنگوباسىن ئەقى قەكرىنى شەقا سىزدى بۇو كو سامخان ب خوه ل پازدى كەھىتە تەھرەن^(٤٤). ل دەستىيىكا كانوونا ئىكىن (1800) تەھرەت كەۋەتە دەھەستىن سوپايىن ئېرانيدا. دەنگوباسى قەكرىنى گەھاندە تەھرەن، ژ ئەوان ئەمیر حوسىنخانى زەعفەرانلىق ئەف دەنگوباسە ب خوهشى ل ۋېكەقىتى 12 يىن كانوونا ئىكىن (1800) ئى گەھىتە سەرپا شاھى^(٤٥).

ب مىندا ئەبۇلەھەيزخان ل ئىسفەھان و يەزدان وەردىخان زېپرايىن سامخانى، ئىدى سامخان ب تىن ما. فەوجا سەربازىن قۆچانى راپەستى ئەمیر حوسىنخانى كر و ئەو ب خوه بەرەق قۆچانىقە چۈو. لى تۈوشى نەخوهشىيى بۇو. شاھى نۆشدارى (حەكىيم باشى) يى خوه^(٤٦) يىن تايىھەت بۇ چارەسەرييىا سامخانى رەوانە كر... دەرمانكىندا نۆشدارى يا بىمەفا بۇو، رۇز ب رۇز نەساختىيى ئەوي بەرەق زىدەھى چۈو، هەتا كو ب ھۆكاري نەخوارنى و تىكچۈونا تەندىرسىتىيا سامخانى^(٤٧) چۈو بەر دلۇقائىيىا خودايىن مەزن^(٤٨).

ئەمیر حوسىنخانى زەعفەرانلىق كو نەقىيى كچىيىن نەجەفقۇلىخانى شادلۇ و خوارزايىن جەعفەر قولىخانى ئىلىخانىيى شادلۇ و حەيدەر قولىخانى سەھام ئەلدەولە حۆكمەنلىق بۇجىنۇرى بۇول دەپ بىرلىق سوپايىن پېشىكەقتىبۇو و پېشتى قەكرىنا ھەراتى ب دەستى سوپايىن ئېرەنلىق، سامخانى زەعفەرانلىق (قەكرىنامەيىا ھەراتى) دا دەست ئەوي و پەوانەي تەھرەن كىر^(٤٩). ئەمیر حوسىنخانى ھەرج زۇوتىر خوه گەھاندە تەھرەن و پېزانىن ئەھىتەن گەھاندە ناسىرەدەن شاھى، خەلات و پەلەيىا سەرەھەنگى وەرگەت^(٥٠) و پېشتى مىندا سامخانى شوجاع ئەلدەولەيى ئىكىن ل سالا (1866) ب فەرمانا ناسىرەدەن شاھى بۇو حۆكمەنلىق قۆچانى و ناسىنافى شوجاع ئەلدەولەيى دووپىيى وەرگەت^(٥١).

بەرهق (ئەتەك) ئىچۇو و پازدە ھزار سووارىن (تەك، سالۆر و ساروق) بىرن و ژ سىنورى قۆچان ب سەر ئاخا ئىرانىدا ھاتن و ل سەر رىيکا (كەلھە جات) سىنورى تالانكىرن و ھەزمارەك كوشتن و چەندەك ب دىلىكىرن و شاھزادە ئەنۋەشىروان مىرىزا خواستىبوو رېكى ل ھاتنا تۈركومانان بىرىت، ئەو كوشتن و دووركىن كو ھەتا شۇون نالىن ھەسىيەن خۇھ ژى نەدىتىن" (٥٨).

ئەبەلەحەسەنخانى پشتى دەمەكى كورت خۇ
ناساند، كىيەم كىيم گەھشەتە ئەھۋى ئاستى كو والىيى
خۇراسانى ل دەق ناسىرەدین شاھى باسى مېرخواسى
و چەلەنگىيىا ئەھۋى كر كو حکومەتتا قۆچانى راپەستى
ئەبولەحەسەنخانى بىكەن. ئەبولەحەسەنخانى بىپلائىن
نەيارىن خۇھ ئاگەھداربۇو كو ب پشتەقانىيىا سوپايسالارى
وەغەركرى داخوازانامەيەك پېشىكىيىشى ناسىرەدین شاھى
كىر و ژ ئەھۋى خواست كو بەھىلىت ئەھۋى بچىت و
ئەبولەحەسەنخان ِرەوانەي تەھرانى بىكەت و وەزىران ئەھۋى
چەند پېشتراسەت كر. ئەقە بۇو كو ئەبولەحەسەنخان لادا
و دا رەخەكى و پشتى چەند ھەيقان ئەبولەحەسەنخان
رەوانەي تەھرانى كىرن، شاھى ئەبولەحەسەنخان ل
تەھرانى دىيت و بەرۋاقاڑى راپورتا میران، گەنچەكى
رېكۈپىيىك و دەولەتخواز دىيت و ب دانا پلهيا مېرىپەنجى
و ھزار تومان رېز ل ئەھۋى گرت، و ئەھۋى ب سەرۋەبر
كىر و د نىچىرەقانىيىدا ل گەل ئەھۋى بۇو.

کیم کیم ئەبولحەسەنخانى کیمۈكاسىپىن میرىن خۆراسانى و ۋەوشَا تالانكىن ئەوان ل (تەراكەمن) گەھاند و وەسا دىاركىر كو (تەراكەمن) پىدىقى ب دلسۇزىيىته و ب ئەقى دلۇقانىيىت دى گوھدارىن. شاھى ئەم بەردا و دەستويىر دا كو ھەر چەند د شىيان دابىت مەزنىن (ئاخال) كو بەرى نوکە رۈوسان ئەم گىرتىوون ل گەل خۇه بېتە تەھرانى، ناقبىرى ژ دەقەرا (عەشق ئاباد) دوو ھزار ژ مەزنىن (تەكى) ل گەل ھەسپ و دىيارى بۇ تەھرانى بىر، و خەلات ژ شاھى، و ھەرگەرت.

ل سه‌ردهمی حکومه‌تا ئەمیر حوسینخانی
ھیرشین تورکومانان بۇ سەر گوندین قوچان بەردەواامی
ھەببۇ، لى ژلايىن ئەمیرقە ب دزوارى دهاتنە پاشقەبرن.
بۈويەرپىن دلتهزىن يىيىن ب دىلكرنا كچىيىن قوچانى ژلايىن
تورکومانقە كۆ ژ ئالىيىن ساماخانىقە گەھشتىبوو سزاپىيىن
توند و دزوار و ل سه‌ردهمی ئەمیر حوسینخان ب
تەمامى ب داوى هات. ل دەمى كۆ ئەمیر حوسینخانى،
تورکومان دىگرتن، ل دووق ستراتيئىيا تايىبەتا كۆ ئەھۋى
ب خوه ھېيى، ئەۋارام دىكىن و ل گوندین قوچان
ئاكنجى كىرن. ئەرد ب ئەوان بەخشى و ل سەر گوندان
دا بهشىكىن و داكو مۇزوولى كارپىن چاندىنى بىن و دەست
ژ تالانكىرىنى بەردهن^(٥٧).

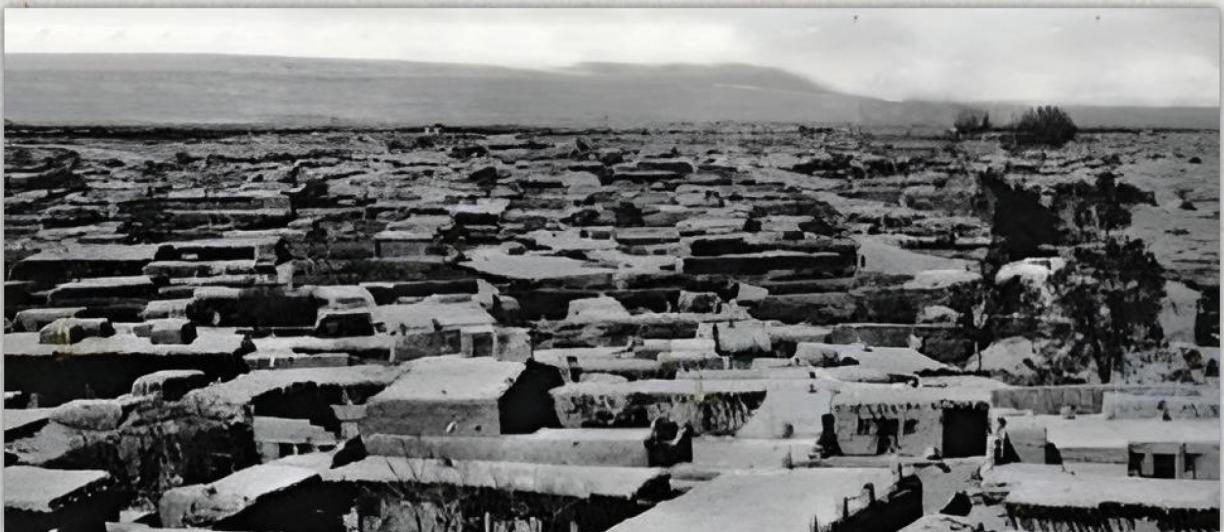
ئەمیر حوسىنخان دوو كۈر ھەبۈون يى ئىكى ئەبولحەسەنخان (زىدایكۈويىن ١٨٥٤) و يى دى موحەممەد ناسىرخان، كۆ حەزا زانىن و زانستى ھەبۈو، لى ئەبولحەسەنخان بەرهق دەهوروبەر و گۇندان چوو بىو و خزمەتكار بۆ خوھ ھېنابۇون و پېرانىيىا دەمان مۇزولى نىچىرى بىوو. دايىكا ئەبولحەسەنخانى ژ تۈركومانىيىن (يەممۇت) بىوو و ل دەمى ئەمیر حوسىن شوجاع ئەدھولىيى دووپىنى ل تەھرانى دەستەسەر بىوو، موحەممەد قولى بىڭ نۇونەرى حکوومەتنى ب شىۋوھىيى دەمكى خوھدى حکوومەتا قۆچانى بىوو. ل ئەھى دەمى ل بەر بىو ژ ناقەندى حوكىمانى نوو بەرهق قۆچانى بەھىتەھنارتىن. د نەبۈونا ئەمیر حوسىنخانى، ھەزمازاركا دىزبەریيىن كۈرپى مەزنى ئەھى حەلەنخانى كول قۆچان جەوار بىوون داخوازا ئەبولحەسەنخانى بىلەن ئەھى خواست و راپورت رەوانەي ناقەندى ھارىكارىيى ژ ئەھى خواست و راپورت رەوانەي ناقەندى كىرن كۆ ئەبولحەسەنخان ب پىشته قانىيىا تۈركومانان ل بەر بىو ھېرىشى قۆچانى بىكەت و ئەھىرى بىگرىت.

"دەمى ئەمير حوسىئىخان ب فەرمانا ناسىرىدىن شاھ ھاتى گىتن ولى تەھران ل مالا خودى ژىپازى ميرزا حوسىئىخان سوباسالار ھاتبۇو زىندانىكىرن، شاھزادە ئەنۋەشىرون ميرزا حوكىمانى قۆچان و زەھىر ئەلدەولە والىي خۇراسانى بىوون. ئەبولھەسەنخان

ل سالا (۱۸۹۳) ئەمیر حوسینخان شوجاع ئەلدەولەيى دووپىنى كۈنىيەتلىكى بىسەت و ھەشت سالان ل قۆچان حوكىمىانى كرول داۋىپىا حكۈممەتا خۇھ كېشىھىيا سەنۇورىيىدا ناقبەرا ئىران و پۇرسىيىدا دا سەبارەت ب رادەستىركىنا (فېرۇزە) هاتە باسکەن. ژ لايەكى دىقە شاهى كارفەمانىيىدا رادەستىركىنا گۈندى ناقبىرى بۇ پۇرسان راسپاراد ئەمیر حوسینخان، لى ئەق كارفەمانىيى بۇ ئەمیر حوسینى گەلەك گرەن بۇ و خۇھ ژ ھەمۇو جۇرە بەھانەيەكى دوور دكىر و دەرئەنجام ميرزا سادقخان ئەمین نيزامىن جەھانگىرخان نازم ئەلمولك ل گەل ھندەك قەزاقان ژ تەھرانى چۈونە د ناق قۆچانىدا كۈ ئەق كارفەمانىيى ل گەل ئەمیر حوسینخان ئەنجام دا^(۶۴). ل دەمنى كۈ ئەمیر حوسینخان ل سى فەرسخىيى بازىرى (قۆچان) دوور كەقتى، ژېر نەگوھدارىيىا ھەسىپى خۇھ د دانگا گەركەكىدا راوهەستىند. لغافى ھەسىپى كىشا ژ نشىكەكىيە ھەسىپ سىست بۇو پاشت و پاشت كەفت و شوجاع ئەلدەولە ما د بن ھەسىپىقە. ھەر د جەدا ھەمۇو ھەستىيىن سىنگ و پاشتا ئەھىي شىكەستن، ل ئەھىي جەنى ل كەقتى ئىدى راھبۇو ھەتا پاشتى دوو رۇزان مالئاقيى ژ ئەقى جىهانى كر^(۶۵).

ھەر ل سەر ئەقى دەنگوباسى، ئەمیر حوسینخان و تەقايا ميرىن خۆراسانى داخوازنانامەيەك بۇ شاهى هنارتىن كۈ ئەبولحەسەنخانى ئەق كەسىن ل گەل خۇھ ھينايىن ژ خرابكارىيىن ئەھۋىنە. شاھ كەقتە ژىر كارتىكىندا داخوازنانامەيَا بەرزەوەندخوازان، مەزاختىيىن (تەراكەمى) بېرىن و ئەبولحەسەنخانى ژى شىيانىن راگرتىن ئەھوان نەبوو، ئەو ژ تەھران دەركەقتىن و چەند كەلە گرتن و تالانكىن [چۈون]. ئەق بۇو خزمەتا ئەبولحەسەنخانى بۇ دەولەتى و خيانەتا ميرىن خۆراسانى د دەولەتى قاجارىدا^(۶۶).

د ئەقى دەمىدا خەلکى قۆچان ب رېيىا ئەحمدە عەليخانى كۈ زلایىن سوپاسالارى مەزن بۇ پشتىراستى بۇون ژ ئەبولحەسەنخانى، ھەلگەر ئەيامەكى ژ تەھرانى بۇو، كۈ ژېر ئالۋۆزى و نە زەلالىيىا رەوشىا حكۈممەتا قۆچان گەلەيى ل دەولەتى كردن^(۶۷). دەمنى گەلەيىا خەلکى قۆچان دگەھىيە شاهى، ناسىرەدىن شاھ، ئەمیر حوسینخان رەوانەي قۆچان كر و هاتە راسپاردن كۈ ئەبولحەسەنخانى بەھىرىتە تەھرانى. ئەمیر حوسینخان دەمى گەھشتى قۆچان، ئەبولحەسەنخان ب رېيەسمىن حكۈممەتى رەوانەي ناقەندى و ئەبولحەسەنخان ماوهەيەكى درىز ل تەھران ل ژىر چاقدىرىيى دەمەنیت و پاشتى ھينگى ب ھۆكاري وەبىا ناقدار ل ئەھۋىرى دەرىت و تەرمى ئەھىي ل باغى (حاج پېرزا دەھشاتىن)^(۶۸).

وئىنەيەكى
كەقنى
بازىرىي
قۆچان

موحەممەد ناسرخان، مومەممەد تاتار ئىلچىبىي
تايىهەتنى خوھ و لھلە ئەبولجەسەنخانى ل گەل چەند
كەسەكان ھنارتىن داكو ژ راستىيا ئەقى پرسى ئاگەھدار
بىن. ئەقىن ھەنى زېرىن و راستى و دروستىيا باھەتى
گەھاندىنە شوچاع ئەلدەولەي. شوچاع ئەلدەولە ب خوھ
نهچار بwoo ل گەل ھەزماھە سوواران چۈونە كەلە (حەلوا
چەشىمن)، سىنورى قۆچان و ئەو كەسى ياخى دىت ھەر
ئىكسەر زانى كۇ نە ئەبولجەسەنخانە، بەلكو كەسەكى
دىيە. فەرمانا گىرتنا ئەھى دا سەربازىن خوھ. پشتى شەر
و پەقچۇونىن دىۋار ئەبولجەسەنخانى [دروغىن] بىرىندار
دىت و سووارىن موحەممەد ناسرخانى ئەھى ب زنجىران
گىرىدا و هينانە قۆچان و موحەممەد ناسرخانى فەرمان
دا راپىن ئەھى كەلىشىن و خوى بىرېتىنە سەر و ئەھى د
ھەمان شەقىدا مر. كەلەخى ئەھى د نىقا بازىرى كو
د ئەھى دەمەيدا بىنگەھى پولىسان و گرتىخانە بازىرى
بwoo ھاقىتىن داكو خەلک بىبىنتى. پشتى مىندا ئەھى
كچا ئەمير موحەممەد خانى بۇ جنۇردى بۇ عەبدولپەزاخانى
كۈرى ئەبولجەسەنخانى خواتىن و حەفت شەق و رۆزان
گۇقەند و شاهى گىرەن و عەبدولپەزاخان دكەنە نۇونەرى
حەممەتى شىروانى.

ھېشتى دوو سال ژ حەممەتى موحەممەد
ناسرخانى دەرباز نەبىوو، بىقەلەزەكە مىزۇوبىيا قۆچانى
پوودا و چونكۇ د زەلزەلەيا سالا (1894) بازىرى ب تەقايى
ۋىران كر و دەھە هزار كەس ژ ئاڭجىيان ژناقچۇون،
موحەممەد ناسرخانى حوكىمانى قۆچان ب نەچارى
ئەردىن مەلکى خوھ ناقدار ب نەزەرئاباد ل گەل
ھنەدەك ژ ئەردىن كېيىن دەولەتا بۇ ئاقاكرندا بازىرى
نۇو راھەستكەن و ل دووق نەخشەين خودى ژېرازى
سەرتىب عەبدولپەزاخانى موھەندىس، قۆچانا نۇو ل گەل
شەقامىن راست و فەھ و ئاقاكر و خەلکى مايىيەن زيان
قىكەقتىيى قۆچان كەقىن ل بازىرى نۇو جەھواركەن.

پشتى مىندا ئەمير حوسىنخانى شوچاع ئەلدەولە،
پەھەزانخان [نۇونەرى حەممەتى] زانى حەممەت
ناغەھىتە ئەھى و خان باباخان كورى سامخانى دەست
دا دەستى ئەھى و ھەشتى ھزار تۆمان پېشىشى
ئەھى كەن. ئەقە ھەممۇ ژېھر ئەھى چەندى بwoo كو
حەممەتى راھەستى موحەممەد ناسرخانى نەكەن.
خەلکى قۆچان ژ ئەھى دۆزمىنیيا ل گەل پەھەزانخانى
ھەئى ب ئىك دەنگ سەرھەلدا و ھېرىشى رەھەزانخانى
كەن و ئەھى پەت پەت كر، مال و سامانى ئەھى تالانكەن
و خانى ئەھى ھەفاندن(٦٤).

دەمى ئەق دەنگوباسە گەھىشتى تەھراني،
موحەممەد خان ناسنافى شوچاع ئەلدەولە ژ ئالىيى
دەولەتى وھەگرت و بۇ پەلەيا حەممەتى قۆچان ھاتە
دەستنىشانكەن و ب مەبەستا دابەشكەندا سىنورىن
د ناقبەرا خۆراسان و روسياندا ھاتەسپاردىن.
ئەنجامى ئەقى كارفەرمانىيى ئەھى بwoo كو گوندىن
(كۆھسار) خالا (فيروزە) سىنورى قۆچان ل گەل
ئەرددەكەن زىدەيى سىنورى يىن كو پىشكەكەن ژ
كەلات و سەرەخس ب رووسيانقە ھاتە گرىدان و
زيانا لهشكەركىشانى بۇ دەولەتا ئيرانى بىبەرەھم بwoo.
چۈنكۈ ئەمەن نىزام ل گەل سووارىن قەزاق نەدچۇونە
كارفەرمانىيى، ئەندازىيار و زەلامىن رووسى ژ خالەك
دەستنىشانكەن ھېرىشى خاكا ئيرانى نەدكەن(٦٥).

موحەممەد ناسرخان ل دەمى زېرىنى ژ
كارفەرمانىيا سىنورى ل گەل كچا حاج مۇستەشار
ئىن برا ئەبولجەسەنخانى خىزان پېكھىنە. گەلەك
نەبۇورى بwoo كو دەنگوباس ژ بۇ جنۇردى گەھىشتىن
كو ئەبولجەسەنخان ساخە و يىن بەرەق قۆچان
دەتىت و گۇتگۇتكەن كەن كو دەنگوباسىن
مۇندا ئەبولجەسەنخانى ل تەھران درەو بwoo.

و هکو پیزانینده رین قوچان دیار دکنه، موحه مهد ناسرخان شوچاع ئەلدەولە حومەن خىرخواز و ب ئەدەپ و زانا بول سەردەمئى ئەوي خەلک د تەناھى و ئازامىيا رېزەيىدا دەرباز دكرن. موحه مەد ناسرخان د ھەلبەستى دگەھشت و ھەلبەست دنقىسىن. شەقىن ئەينىيان و هەتا باڭى سپىدى پۇرەسمىن تازىبىان [ئايىنى] دگىران و ئەو ب خوه ئامادە دبوو. گەلهك حەز ژ سەيدولشۇھەدا [ئيمام حوسىنى] دكر، خوارن ددانە ھەزار و بەلەنگازان، ئەوي ب خوه جقاتا ئالاقى رەشاندىن ئاقا گولان د دەستان دابوو و ئاقا گولان ددا خەلکى. ب پىخواسى دچوو تەكىيان و شەمالك ھەلدەرن. پاشتى دەربازبۇونا رۆزا عاشورايى زقريقە سەر كارى خوه يى بەرى^(٦).

مشقتات ئىشە:

- ١- ميرەركەت بىرگەن ئايى كەرماعامت (*****)
- ٢- سانلىق بىسرىي يالىپەرگەن ئەخچەنلۇر و ئەغۇر ئەنەھەللىن شاكى بوجىز قىراداچىلار (*****)
- ٣- ئەمىرى ئۈچۈن ئەنچەن ئەنچەن ئەنچەن ئەنچەن (*****)
- ٤- ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن ئەتكەن (*****)

رېقەبەرى تىلگرافخانىياب شىوهين نەپەنى خسروخان ئاگە كداركىر. خسروخان، وەليخان گازكىر و بابەتنى تىلگرافى ژى پرسى، وەليخان ئەق چەندە ھەتكەر. خسروخانى فەرمان دا خزمەتكارى خوه بەرىكىن ئەوي پېشىن بىكەن. وەك و ئەوي تىلگرافى دەيىنتە دەيىن. خسروخان پاشتى پشتى پشتى پشتى بىوو ب لەز و د جەدا وەليخان ب دەمانجى كوشت. د ئەقى ماوهيدا خسروخان ل گەل سووارىن سنورى كوب سەركىشىيە حەيدەر بىيگ بىچرانلۇ بەرەق چوونا سنورى بۇون، ل دووق بەرەزەندىيىن حەيدەر بىيگ بەرەق سنورى دا رى، بەلى دەمىن گەھشتى گوندى (ئيمام قولى) ژ چوونا خوه پەشىمان بۇو و هەر ژ ئەۋىرى بەرەق مەشەد چوو و ل گۇرى (ئيمام رىزا) خوه پاراست، دېيىن (تۈران بى بى) كچا وەليخانى كو دووق خسروخانىقە بۇو گەھشتە مەشەد و ب رېيىا عەبىاس قەرباغى، خسروخان كو ل مزگەقتا گۆھەرشاد ل گەل ميرزا حەيدەر داغيانى بۇو، گولەيەكى ليىدەت و هەر د جەدا دكۈزىت.

پاشتى مەن موحه مەد ناسرخانى شوچاع ئەلدەولە، ھەزمارە كا خەلکى قوچانى بۇونە ئالىگىرىن خسروخانى و دەستەكە كا دى بۇونە لايەنگىرىن عەبدولپەزاخانى كورى ئۇبۇلەسەنخانى و ئەمير عەبدولپەزاخانى كود ئەوي دەميدا نوونەرئى حکومەتى ل شىروانى بۇو بەرەق تەھرانىقە چوو و خسروخان نىزىكى شەش ھەيقان بى هەبۇونا فەرمانى ل قوچانى حومەنلىكى كر. د ئەوي دەميدا ميرزا نەجەف قولىخانى مستوفى و رەممەزانخان ل قوچانى كوشت، وەليخان بەھادرانلۇ كول سەرەدەمىن حکومەتى موحه مەد ناسرخان نوونەرئى حکومەتى ل قوچان بۇو، بکۆزى ميرزا نەجەف قولىخانى مستوفى و رەممەزانخان يا ديار كەربلايى كەريم و غولام حوسىنى بەلۈچ بۇون ھەوارا خوه بىرپۇونە ئەيمامزادە ل بازىرى (كوهنە) هاتنە گرتەن و كوشتن. ل سەرەدەمىن حکومەتى دەمكىيە خسروخانى، وەليخان ژى نوونەرئى حکومەتى ل قوچانى بۇو. د ھەمان دەمدا تىلگرافە كا نەيتى ژ تەھرانى گەھشتە ئەوي و تىدا ھاتبۇو كوب شىوهين دەمكى قوچان ېادەستى ئەوي بەيىتە كرن.

ز شاهرۆد گەھشت، کو تەقایا حۆكمەنین خۆراسانی بەرھەقییا خوھ بۆ پیشەوازییا قەوام ئەلسەتەنەی ل سەبزهوار کر چونکو خەلکى قۆچانى تووشى كولب و برسە کا دىۋار ببۇون، د تلگرافەكىدا داخوازىرن کو شوجاع ئەلدەولە نەدەتە رى و دووبارە ژ مەشەد تلگرافەك گەھشت تىیدا دەستويرى خواتىن کو" شوجاع ئەلدەولە ل قۆچانى بەمینىت، چۈنكۈ ئەم د تەنگاڭييەدەيە".

ھەر ل سەر ئەقى مىزاري گۆتنە کا ھەئى کو چۈنكۈ عەبدولرەخانى ھەسپەكى گەلەك باشى تورکومانى ھەبۇو، بەرى ھينگى قەوام ئەلسەلتەنەبى داخوازا ئەھۋى كربۇو، پشتى چەندەكى قەوام ئەلسەلتەنەبى ھەزماھە کا پوليسان ژ مەشەد رەوانەي مەشەد كرن. لى ئەو تىشتا دىيار ژ كارفەرمانييَا ئەوان تاقىكىزنا قوتابىيىن قوتابخانەيىا قۆچان ئەوا نۇو ھاتبۇو دامەزراندن بىيار ئەو بۇو ب ئامادەبۇونا عەبدولرەخانى بەھىتە ئەنجامدان، لى ب بنيات دا مەبەستا پالدانا عەبدولرەخانى بۆ مەشەد بۇو. ل دەمنى کو عەبدولرەخان بۆ تاقىكىزنى دەھىتە گازىكىن، شوجاع ئەلدەولە ھەر ئىكسەر ھايدارى بابەتى بۇو ل گەل ھەزماھە کا چەكدارىن خوھ چۈونە د ناف كۆمبۇونا تاقىكىزىدا. دەمنى گەھشتى، عەبدولرەخان سووارى كالسىكى کو بەرودەخت ئامادە كربۇون و دانە رى، دەمنى چەكدارىن شوجاع ئەلدەولە ھەولا رېگىركەننى كرین پوليسان بەرسىنگىيَا ئەوان گرت. عەبدولرەخانى رېگىرى ل بەرخوھدا نا چەكدارىن خوھ گرت و گۆت چەكىن خوھ دانىن و بىزقىن، د ئەقى دەمەيدا شوچاچ ئەلمولك ئەول گەل پىتىنجى سوواران ل ژىر چاقدىرىيىن رەوانەي مەشەد كرن و پشتى گەھشتىنى، عەبدولرەخان ل كەلھا مەشەد (بنگەھى فەرماندىرييَا بەرى) وەك دەستەسەر دەمینىت و پشتى ماوهىيەكى ل رېككەقتى ۲۱ ئى چرىيَا دووپىن ۱۹۱۸ ئى ب ھۆكارى نەساخى و ب گۆتنە کا دى ژەھەركەنلى ل مەشەد مربۇو و كەلەخى ئەھۋى ل (دار التوحيد) حەريمى (ئىمام رېزايى - س) ل تەنۋەت گورستانى مام و كەسوکاران ھاتە قەشارتىن.

پشتى خسروخانى، ئەمير حوسىنخان كورى ئاسف ئەلدەولە والىيى مەشەد گەھشتە قۆچانى و ھېشتا گەلەك دەرباز نەببۇو کو عەبدولرەخان كورى ئەبۇلخەسەنخان ژېھەر ھارىكارييَا ميرزا عەلى ئەسغەر ئەمین ئەلسەلتانى دووپىن، سەدرى ئەعزمى موزەفەردىن شاھى بۇو حۆكمەن ئەلسەلتانى قۆچان.

د ئەقى دەمەيدا ئەمير ئەبۇلخەسەنخان كورى ئاسف ئەلدەولە حۆكمەن ئەلسەلتانى قۆچان بۇو، بۆ مەشەد ھاتە گازىكىن. ھېشتا گەلەك ژ حکومەتا ئەمير عەبدولرەخانى شوجاع ئەلدەولەبىن چارى نەببۇرۇي بۇو کو سوپاپىن چەپەن ئەلسەلتانى دەنەق قۆچانى دا. دەھەمى كو عەبدولرەخان رېگىرى ل هاتنا رۇووسان بۇ سەنورى ئېرانى بۇو، ب پېكە تلگرافى كېشە گەھشتە تەھرانى. د بەرسقىيدا ھات کو نەببە رېگر، رۇووسان دۆزمنكارىيَا نەپەنى ل گەل عەبدولرەخانى ھەبۇون و پشتى ھينگى کو پەنا دايە (ججوخان) ئى كو رۇووس ل دووق ئەھۋى قەبۇون، ھېرىشى ئاقاھىيى مالا ئەھۋى كرن و ئەھو گرت و بر. پشتى دەمەكى دىيار بۇو کو يىن برىيە تەھرانى. د نەببۇونا (ئەمير عەبدولرەخان) يدا، ميرزا ئەبۇلخەسەنخان مەستۇفى و سەعدوسلەتەنە كورى پوکن ئەلدەولەلىيەن قاجار، ل سالا (۱۹۰۶) حەشمەت سولتان^(۷) كورى پوکن ئەلدەولەلىيەن قاجار والىيى خۆراسان و پاشان رېقاوليخانى عەدل ئەلدەولە وەك حۆكمەن ئەلسەلتانى قۆچان ھاتە دەستنىشانكىن و رەوانكىن. پشتى سى ھەيقان، ھەقىدم بۇو ل گەل تۆپبارانكىنا (مجلس شۇرا ملى) ل سالا (۱۹۰۸) ب فەرمانا مۇھەممەد عەلى شاھى، ھەزماھەك ژ خەلکىن قۆچان چۈونە تلگرافخانەيىن و ب پىشەقانىيَا (مسىيولۇن) سەرۋەتكى گۆمرىكى قۆچانى، عەبدولرەخان بانگەشى تەھرانى كر. ل دووق داخوازىيىن خەلکىن عەبدولرەخان پشتى دوو سالان بىكارى ل تەھران، گەھشتە قۆچان و ھەتا سەرەدەمى حکومەتا قەوام ئەلسەلتەنە ل خۆراسانى، حۆكمەن قۆچانى بۇو ل دەمەن قەوام ئەلسەلتە بۇوى والىيى خۆراسانى، تلگرافەك

ژ لاین قەوام ئەلسەلتەنە ل رېكىھەقتى (اي تىرەمەھا 1926ءى) ھاتە دەركەن. ئەمير حەسەنخان نىزىكى شەش ھەيقاتن ل قۆچانى حکومەت كرول دەمىن كوشەرى ل گەل تۈركومىن بىبابانى د داوى ھات و ژ چەكىرنا ھۆز و خانىن قۆچان و شىروان ھاتى ئەنجام دان خۇھ ژ حکومەتدا رەخەكى^(٧٧) و بۇ ھەتاھەتايى حکومەت مالباتا ئىلخانىن زەعفەرانلۇل سەرپشىكە كا مەزن ژ باکوورى خۇراسانى ب دووماھى ھات.

میر و خوانىن ھۆزا زەعفەرانلۇ:

- رۆستەم بىگ چشمگىزك. ۲. شاھقۇلى سولتان ۳. مېھرابخان. ۴. قەراخان. ۵. سامخان. ۶. موحەممەد حوسىئىخانى ئىلخانى ۷. ئەمير گونەخان. ۸. سامخانى شوجاع ئىلخانى ۹. رزاقولىخانى ئىلخانى ۱۰. سامخانى شوجاع ئەلدەولە ۱۱. ئەمير حوسىئىخانى شوجاع ئەلدەولە ۱۲. موحەممەد ناسرى ئىلخانى ۱۳. خان باباخان موزەفەر ئەلسەلتەنە ۱۴. عەبدولرەزاخانى ئىلخانى ۱۵. ئەمير حەسەنخانى ئىلخانى.

پشتى ژ پالدانا پرسا (كولونىيل موحەممەد تەقىخان) نىزىكى سالەكى حکومەتى قۆچان د دەستىن موحەممەد ئىبراھىمخانى رۇشەنىيىن زەعفەرانلۇدا بۇو. پشتى ئەھۋى چەند كەسىن دى مينا سىقەت ئەلسەلتەنە، شاھزادە ئىرەج ميرزا مەفاخر ئەلسەلتەنە (نىسانا 1923ءى)، عەون ئەلسەلتەنە و حاج ئەمير مەسعود ل قۆچان حکومەت دەرن.

ل سەردەمنى جان موحەممەد خان والى و فەرماندەيىن ھىزىن خۇراسانى، كويادەر فەرەج ئەللاھخان حکومەتى لەشكەرى و سەرۆكى (ساخلۇ) قۆچانى بۇو، ھەزمارەك خان و مەزنىن قۆچانى مينا تاج موحەممەد خان بەھادرى چۈونە مەشەدەتى كاروبارىن رەۋشا حکومەتى قۆچان دەستىنىشان بىھەن. پشتى مەشەدەز قېرىن، تلگرافەك گەھشت كەن ئەمير حەسەنخان ئەمير عەبدولرەزاخان شوجاع ئەلدەولە كو د ئەھۋى دەمیدا شازىدە سالى بۇو، ب پشتەقانىيىا تاج موحەممەد خان بەھادرى بۇ حوكىمەنلىق قۆچانى. فەرمانا حکومەتىاب ناقى ئەمير حەسەنخان

ھەزمارا ھۆزا زەعفەرانلۇ ژ لاین مىزۇونقىيس و گەرۆكىنقيسان ب شرۇقەكىندا ل خوارىيە

سروان جى سى نى پىيە	ل سالا 1874	7... ھەتا 800... مالبات ^(٦٨)
لورد كورزن	ل سالا 1874	9.... كەس ^(٦٩)
لورد كورزن	ل سالا 1874	0... 500 مالبات ^(٧٠)
لورد كورزن	ل سالا 1938	62... كەس ^(٧١)
گەنتزنوولاو و ھانس يورگن و يەھ	ل سالا 1960	3..... كەس ^(٧٢)
عەلى ېھىمەتى (نقىسىر)	ل سالا 1960	8..... كەس ^(٧٣)

و دهسته هاتييه دامه زاراندن کو د نوكهدا زىده باري ل سهه ئاكنجىبۈون ل بازىرى قۆچان، بوجنۇرم مەشەد، شىروان، مانه، سەمەلقان، نىشابور، سەبزهوار، ئىسقراپىن، جاجۇم، راز، جىرگلان، فاروج، چناران، دەرەگز، كەلات، جوين، جغتاي، كەرەج، تەھران، ۋوودبار، خەلخال، تەكاب، شاهىن دز، ماڭو، خوي، سەلماس، سارى، چاراپىماق و... ل پىر ژ ۱۰۰۰ گوندان ئاكنجىنە و ھەزىمارا ئەوان ل ئىرانى نىزىكى مليون كەسان دەيىنە تەخمىنكرن.

تەوهەودى نقسەرئ پەرتۈوكا شەش بەرگىيا ب ناقى (حركت تارىخي كرد به خراسان) ل بەرگى دووپى ژ (۳۲)^(٧٤) ھۆز و ئووجاجىن خوارى ل ژىر دهستهكا ھۆزا زەعفەرانلۇ دەيىنەھەزمارتىن كو ھندەك ژ ئەوان ھۆزا نىف سەربخوه يان ئووجاخ و يان بابك و يان ل ژىر دهستهكا ھۆزىن شادلۇ و قەرەچووانلۇ دەيىنەھەزمارتىن. قەكۆلىنىن قەكۆلەرى نىشان دىدت كو ھۆزا زەعفەرانلۇ (چەمەشگەزەك) ژ ھۆزا سەربخوه، ۴ ھۆزىن نىف سەربخوه، ۹۰ ئووجاخ و ۱۶۶ بابكان و ھزاران مالبات

▼
وېنەھەكى
بازارى
قۆچانا
جاران
| ۱۳۲۲

- پهراویز:

۱. هاتیبه و هرگرن ژ پهرووکا: علی رحمتی، برسی و شناخت ایلات و طوابیف، ج ۱ (کرد در خراسان)، بیزن یورد، بجنورد، ۱۳۶۹، ص ۹ - ۲۶.
۲. سرور، غلام، تاریخ شاه اسماعیل صفوی، ترجمه محمد باقر آرام و عباسقلی غفاری فرد، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۴، ص ۰.
۳. توحدی، حرکت تاریخی کرد به خراسان در دفاع از استقلال ایران، مشهد، چاپخانه دانشگاه فردوسی، ج ۲، ۱۳۶۴، ص ۱۳۷.
۴. همان، ج ۱، ص ۳۹.
۵. سومر، فاروق، نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه دولت صفوی، ترجمه دکتر احسان اشراقی و دکتر محمد نقی امامی، تهران، نشر گستردگی، ۱۳۷۱، ص ۱۸۹.
۶. همان، ص ۱۹۰.
۷. رحمتی، علی، «نقش ایلات و طوابیف بجنورد در دفاع از استقلال ایران» پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، سال تحصیلی ۱۳۷۸، ص ۱۰۸.
۸. میرزیا، سیدعلی، ایل ها و طایفه های عشایری خراسان، مشهد، موسسه و انتشارات و آموزشی نشر دانش، ۱۳۶۹، ص ۴۹.
۹. بدليسی، شرفخان بن شمس الدین، شرفنامه (تاریخ مفصل کردستان)، به اهتمام ولادیمیر و لیامینوف زنوف، تهران، اساطیر، ۱۳۷۷، ص ۲۱۷ - ۲۲۰.
۱۰. همان.
۱۱. همان.
۱۲. سومر، نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه دولت صفویه، ص ۳۳.
۱۳. ( ) باستانی پاریزی، محمد ابراهیم، سیاست و اقتصاد در عصر صفویه، تهران، انتشارات صفحه علیشاه، ۱۳۵۷، ص ۳۳.
۱۴. مینورسکی، سازمان اداری حکومت صفوی با تحقیقات و حواشی و تعلیقات، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸، ص ۱۹۶.
۱۵. روشنی زعفرانلو، قدرت الله، «طوابیف کرد خراسان»، اشراقی نامه، مجموعه مقالات تاریخی، اجتماعی، ادبی، جغرافیایی، زیر نظر تاریخی کرد به خراسان، ص ۱۱۹ - ۱۲۰. هاتیبه.

۴۰. بیرونی چوونه کا دی سه بارهت مزنا سامخانی یا ههی ئهقیه کو ب ییا شهربی دهسته ملاتی ل ناقهندی دهستیردا حهکیم باشی که سامخانی ژههه به کن. ، ۋەگوھاستن ژ: جابانی، محمد، سرزمین و مردم قوچان گذری به روستاه، ج^۳، مشهد، سخن گستر، ۱۳۸۰، اش، ص ۳۳ و توحیدی: حرکت تاریخی کرد به خراسان، ج، ۱، ص ۳۸۱.
۴۱. سال ۱۲۸۳ ه.ق.
۴۲. قوچانی، راحت بعد از رنج، ص ۶۲
۴۳. رحمتی، نقش ایلات و طوایف بجنورد در دفاع از استقلال ایران، ص ۱۰۸.
۴۴. قوچانی، راحت بعد از رنج، ص ۶۱ — ۶۹
۴۵. روشنی زعفرانلو، قدرت الله، سه سفر نامه، هرات، مرور مشهد، ج، ۱، ص ۲۲۸
۴۶. اعتماد السلطنه، تاریخ منظمه ناصری، ص ۳۰۹
۴۷. ریاضی هروی، بحر الفواید، ص ۱۶۹
۴۸. افشار قوچانی، تاریخ خطی قوچان قدیم، ص ۲۰۹
۴۹. اعتماد السلطنه، المأث و الآثار، ص ۰۵
۵۰. ریاضی هروی، بحر الفواید، ص ۲۳۶
۵۱. روشنی زعفرانلو، سه سفرنامه، هرات، مرو و مشهد، تهران، بی نا، ۱۳۶۰ اش، ج، ۱، ص ۷۱
۵۲. افشار قوچانی، تاریخ خطی قوچان قدیم، نسخه خطی، ص ۰۷
۵۳. ۋەگوھاستن ژ: اترکنامه تاریخ جامع قوچان، ص ۷۴
۵۴. همان، همان صفحه.
۵۵. کوتییا دهستنقیس: بدایع السمر و وقایع السفر، تأليف شیخ الرئیس ابوالحسن میرزا قاجار، ۱۲۹۲ق. کتابخانه مركزی آستان قدس رضوی، شماره ۷۲۳۱
۵۶. بۆ پتر پیزانین سه بارهت رهفتارین رضا قولیخانی ل گەل بابى خوه ئەمیر گونه خانی، بنیره: شاکری، اترکنامه تاریخ جامع قوچان، ص ۶۰ — ۶۴
۵۷. شهبازی، عبدالله، مقدمه‌ای بر شناخت ایلات و عشایر، تهران، نشری، ۱۳۶۹ اش، ص ۷۲
۵۸. هدایت، رضا قلی خان، تاریخ روضه الصفا ناصری، قم، کتابفروشی مرکزی، ۱۳۳۹، ج، ۹، ص ۰۷۹
۵۹. متولی حقیقی، خراسان شمالی، ص ۲۳۴
۶۰. طاهری، جغرافیایی تاریخی خراسان از نظر جهانگردان، ص ۰۱ — ۰۲
۶۱. همان.
۶۲. همان.
۶۳. همان.
۶۴. بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ هجری، تهران، زوار، ۱۳۷۱ اش، ج، ۲، ص ۲۶ — ۲۵
۶۵. قوچانی، میرزا نصرت طبیب، راحت بعد از رنج، تحقيق و تصحیح محمدرضا قصابیان، مشهد، انتشارات انصار، ۱۳۸۶ اش، ص ۰۳
۶۶. همان، ص ۰۶
۶۷. روشنی زعفرانلو، سه سفرنامه، هرات، مرو و مشهد، تهران، بی نا، ۱۳۶۰ اش، ج، ۱، ص ۲۲۸
۶۸. اعتماد السلطنه، محمد حسن خان، تاریخ منظمه ناصری، به کوشش محمد اسماعیل رضوانی، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۷ اش، ص ۱۷۰
۶۹. ریاضی هروی، محمدیوسف خان، بحر الفواید، چاپ سنگی، مشهد، ۱۳۲۴ ه.ق، ص ۱۳۲۰
۷۰. همان، ص ۱۲۸۰

۷۲. نولو، گونتر؛ هانس یورکن، ویهه، همسایگان جنوبی روسیه شوروی، ترجمه پرویز لادین، بی جا، چاپخانه صبح امروز، ۱۹۷۰، ص ۶۱.
۷۳. رحمتی، نقش ایلات و طوابیف بجنورد در دفاع از استقلال ایران، ص ۱۳۰.
۷۴. ۱. ئیزانلۇ، ۲. باچیانلۇ، ۳. بادلانلۇ، ۴. بريوانلۇ، ۵. بیچرانلۇ، ۶. پالکانلۇ، ۷. پەھلهوانلۇ، ۸. تۆپکانلۇ، ۹. جەلالى، ۱۰. حەمزەکانلۇ، ۱۱. رەشوانلۇ، ۱۲. روتکانلۇ، ۱۳. زیدانلۇ، ۱۴. سیل سیرانلۇ، ۱۵. سیوکانلۇ، ۱۶. شەرانلۇ، ۱۷. شیخ ئەمیارنلۇ، ۱۸. شیخکانلۇ، ۱۹. صوفیانلۇ، ۲۰. عەمارلۇ، ۲۱. قاچ کانلۇ، ۲۲. قەراچووللۇ، ۲۳. قەرامانلۇ، ۲۴. کیکانلۇ، ۲۵. کۆخ بنیکلۇ، ۲۶. کەبیوانلۇ، ۲۷. گولیانلۇ، ۲۸. مېدگانلۇ، ۲۹. میلانلۇ، ۳۰. وەرانلۇ، ۳۱. ھیزۆلانلۇ، ۳۴. ھیودانلۇ. هاتیبیه وەرگەتن ژ؛ توحیدی، حرکت تاریخی کرد به خراسان، ج ۲، ص ۱۶۲ – ۲۲۳.
۶۰. افسار قوچانی، تاریخ قوچان قدیم، ص ۴۷ – ۵۰.
۶۱. شاکری، اترکنامه تاریخ جامع قوچان، ص ۷۸.
۶۲. قوچانی، راحت بعد از رنج، ص ۶۷ و ۶۸.
۶۳. همان، ص ۶۹.
۶۴. ریاضی هروی، بحر الفواید، ص ۷.
۶۵. افسار قوچانی، تاریخ قدیم قوچان، ص ۱۱۳-۱۱۶، فەگوھاستن ژ؛ اترکنامه تاریخ جامع قوچان، ص ۸۵-۸۸.
۶۶. روزنامه خورشید، چاپ مشهد، رمضان ۱۳۲۰ق، ص ۷.
۶۷. شاکری، اترکنامه تاریخ جامع قوچان، ص ۹۷-۸۸.
۶۸. طاهری، جغرافیای تاریخی خراسان، ص ۱۰۲.
۶۹. کرزن، جرج.ن، ایران و قضییه ایران، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳ش، ج ۱، ص ۱۲۸.
۷۰. احتسابیان، احمد، جغرافیای نظامی ایران، تهران، چاپخانه ارتشن، ۱۳۱۰ش، ص ۳۰۰.
۷۱. فیلد، هنری، مردم شناسی ایران، ترجمه دکتر عبدالله فریاد، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۳ش، ص ۲۹۸.